

Series on Advanced Economic Issues
Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava

Lukáš Melecký
Michaela Staníčková

**SOUHRŇNOST A KONKURENCESCHOPNOST
VYBRANÝCH ZEMÍ A REGIONŮ EVROPSKÉ
UNIE**

Ostrava, 2015

Lukáš Melecký, Michaela Staničková
Department of European Integration
Faculty of Economics
VŠB-Technical University Ostrava
Sokolská 33
701 21 Ostrava, CZ
lukas.melecky@vsb.cz, michaela.stanickova@vsb.cz

Recenze

Michal Tvrdoň, Silesian University in Opava
Miroslav Žižka, Technical University of Liberec

This publication was created under SGS project *Macroeconomic Efficiency as a Factor of Competitiveness in EU Member States in a Globalized Economy* (SP2013/45) implemented at Faculty of Economics, VSB-TU Ostrava and is the output of research activity by the research team of the project Research team for modelling of economic and financial processes at VSB-TU Ostrava (No. CZ.1.07/2.3.00/20.0296).

The text should be cited as follows: Melecký, L., Staničková, M. (2015). *Soudržnost a konkurenceschopnost vybraných zemí a regionů Evropské unie*. SAEI, vol. 44. Ostrava: VSB-TU Ostrava.

© VŠB-TU Ostrava 2015
Printed in MD communications, s.r.o.
Cover design by BELISA Advertising, s.r.o.

ISBN 978-80-248-3838-0

Předmluva

Předložená monografie je věnována problematice soudržnosti a konkurenceschopnosti vybraných zemí a regionů Evropské unie, hodnocení soudržnosti v návaznosti na úroveň regionálních disparit a hodnocení konkurenceschopnosti s ohledem na úroveň národní efektivity. Monografie tak spojuje dvě témata, jež jsou současně komplementárními pojmy i v rámci politik Evropské unie. Jak je i z monografie patrné, jedná se o velmi úzce propojené oblasti, jež se vzájemně ovlivňují a doplňují i ve vědeckovýzkumné oblasti, a jejich zkoumání s ohledem na evropské dění je tak velmi aktuální.

Těžiště této monografické práce spočívá v aplikaci teoreticko-metodologického pohledu na témata soudržnosti a konkurenceschopnosti, se zaměřením na jejich teoretickou podstatu, metodologické uplatnění a z toho vyplývající důležitost v hospodářsko-politické praxi uplatňující se v rámci národních a regionálních politik vybraných členských států Evropské unie a jejich NUTS 2 regionů. Předložená monografie obsahuje dvě základní roviny zkoumání. První z nich je teoreticko-metodologická, jež vymezuje podstatu obou teoretických konceptů z hlediska jednotlivých existujících přístupů k jejich chápání a z hlediska typologie metod užívaných k jejich měření. Druhá rovina práce je aplikační a zaměřuje se na hodnocení soudržnosti v návaznosti na úroveň regionálních disparit prostřednictvím vícerozměrných a matematicko-statistických metod a hodnocení konkurenceschopnosti s ohledem na úroveň národní efektivity prostřednictvím vícerozměrných a vícekritériálních metod. Významnou část této práce představují zejména části zabývající se empirickým pojetím obou zkoumaných témat, kdy na základě zvoleného teoretického přístupu k dané problematice jsou k hodnocení soudržnosti a konkurenceschopnosti územních celků využity specifické kvantitativní metody a autoři tak na základě reálných dat uplatňují vlastní metodický přístup.

Monografie je revidovaným a doplněným textem doktorských dizertačních prací, autory obhájených na Ekonomické fakultě VŠB-TUO. Monografie vznikla jako výsledek vědeckovýzkumné činnosti autorského kolektivu Lukáš Melecký – Michaela Staničková v rámci výzkumného projektu Studentské grantové soutěže SP2013/45 – *Makroekonomická efektivnost jako faktor konkurenceschopnosti členských států Evropské unie v globalizovaném prostředí*, a dále v rámci realizace projektu Operačního výzkumu Vzdělávání pro konkurenceschopnost s registračním číslem OP VK CZ.1.07/2.3.00/20.0296 – *Výzkumný tým pro modelování ekonomických a finančních procesů na VŠB-TU Ostrava*.

Publikace je určena zejména zájemcům z řad akademických pracovníků a vysokoškolských studentů, kteří se výzkumně zabývají koncepty soudržnosti a konkurenceschopnosti z teoreticko-metodologického úhlu pohledu, ale rovněž i širší odborné a laické veřejnosti zájímající se o danou problematiku. Pokud Vás napadne jakýkoliv podnět k vylepšení či diskusi k této monografii či budoucí vědeckovýzkumné činnosti, budeme Vám vděční za jeho zaslání.

Autoři jsou si vědomi, že problematika jak soudržnosti, tak konkurenceschopnosti je velmi široká a existuje celá řada dalších teorií a přístupů, které nebyly v této knize vzhledem k jejich objemnosti zmíněny. Autoři považují vymezení daných pojmů, s ohledem na stanovený cíl publikace, za dostačující k pochopení teoretických i praktických poznatků z teorie soudržnosti a konkurenceschopnosti a věří, že budou tyto vědecké poznatky dále rozšiřovány v rámci zkoumaných témat.

Poděkování patří zejména doc. Ing. Janě Hančlové, CSc., která svými názory, zkušenostmi a podnětnými připomínkami přispěla ke zpracování této monografie. Dále poděkování patří všem, kteří se k publikaci odborně vyjádřili a také oddělení vědy a výzkumu a redakci SAEI za technickou přípravu a vydání této monografie.

Lukáš Melecký, Michaela Staničková
V Ostravě dne 31. července 2015

Obsah

Předmluva	V
Obsah	VII
Podrobný obsah	IX
Seznam vybraných zkratk.....	XIII
Kapitola 1 Úvod	1
Kapitola 2 Komplementarita konceptů soudržnosti a konkurenceschopnosti v pojetí globalizované ekonomiky Evropské unie.....	5
Kapitola 3 Teoreticko-metodologická východiska konceptů disparit a soudržnosti	11
3.1 Teoretická východiska regionálních disparit	12
3.2 Východiska konceptu soudržnosti a pohled EU	18
Kapitola 4 Přístupy k měření regionálních disparit a hodnocení soudržnosti	25
4.1 Typologie metod využívaných pro měření regionálních disparit.....	27
4.2 Ukazatele regionálních disparit pro hodnocení soudržnosti v podmínkách Evropské unie.....	29
Kapitola 5 Empirické pojetí regionálních disparit a hodnocení úrovně soudržnosti v regionech zemí Visegrádské čtyřky	37
5.1 Socioekonomická analýza a regionální struktura zemí Visegrádské čtyřky	37
5.2 Metodická východiska pro hodnocení disparit a úrovně soudržnosti v regionech NUTS 2 zemí Visegrádské čtyřky.....	70
5.3 Komparativní analýza regionálních disparit a hodnocení soudržnosti a konkurenceschopnosti regionů NUTS 2 zemí Visegrádské čtyřky	85
Kapitola 6 Teoreticko-metodologická východiska konceptů konkurenceschopnosti a výkonnosti	117
6.1 Vymezení konceptu konkurenceschoposti a přístupy k jejímu hodnocení	118
6.2 Teoretická východiska analýzy výkonnosti a možnosti jejího měření	137

Kapitola 7 Metodická východiska hodnocení konkurenceschopnosti územních celků.....	151
7.1 Analýza metod využitelných pro měření výkonnosti a hodnocení konkurenceschopnosti.....	153
7.2 Východiska empirické analýzy pro hodnocení konkurenceschopnosti členských států Evropské unie.....	165
Kapitola 8 Výsledky empirické analýzy konkurenceschopnosti	175
8.1 Výsledky faktorové analýzy pro identifikaci faktorů konkurenceschopnosti členských států Evropské unie.....	176
8.2 Hodnocení produktivity a míry efektivity členských států Evropské unie prostřednictvím metody analýzy obalu dat	197
8.3 Shluková analýza členských států Evropské unie dle úrovně celkové produktivity (MPI).....	213
8.4 Shrnutí a hospodářskopolitická doporučení v oblasti konkurenceschopnosti	226
Kapitola 9 Závěr	239
Přílohy	245
Seznam tabulek.....	281
Seznam obrázků.....	285
Literatura	287
Rejstřík	307
Summary	311

Podrobný obsah

Předmluva	V
Obsah	VII
Podrobný obsah	IX
Seznam vybraných zkratek.....	XIII
Kapitola 1 Úvod	1
Kapitola 2 Komplementarita konceptů soudržnosti a konkurenceschopnosti v pojetí globalizované ekonomiky Evropské unie	5
Kapitola 3 Teoreticko-metodologická východiska konceptů disparit a soudržnosti	11
3.1 Teoretická východiska regionálních disparit	12
3.1.1 Definice a pojetí regionálních disparit.....	12
3.1.2 Charakter a informační hodnota disparit.....	13
3.1.3 Typologie regionálních disparit v EU z pohledu soudržnosti	17
3.2 Východiska konceptu soudržnosti a pohled EU	18
Kapitola 4 Přístupy k měření regionálních disparit a hodnocení soudržnosti	25
4.1 Typologie metod využívaných pro měření regionálních disparit.....	27
4.2 Ukazatele regionálních disparit pro hodnocení soudržnosti v podmínkách Evropské unie.....	29
Kapitola 5 Empirické pojetí regionálních disparit a hodnocení úrovně soudržnosti v regionech zemí Visegrádské čtyřky	37
5.1 Socioekonomická analýza a regionální struktura zemí Visegrádské čtyřky	37
5.1.1 Formování Visegrádské skupiny a její postavení v mezinárodním měřítku	39
5.1.2 Socioekonomická analýza a regionální struktura zemí Visegrádské čtyřky	41
5.1.3 Ekonomický vývoj států V4 z pohledu základních makroekonomických veličin	43
5.1.4 Územní členění států V4 a jejich regionální struktura	49

5.1.5	Identifikace regionálních disparit v zemích Visegrádské čtyřky prostřednictvím vybraných ukazatelů	58
5.2	Metodická východiska pro hodnocení disparit a úrovně soudržnosti v regionech NUTS 2 zemí Visegrádské čtyřky.....	70
5.2.1	Vážený agregovaný index disparit (VAID) jako příklad kompozitního indikátoru	70
5.2.2	Výběr metod pro konstrukci VAID	75
5.2.3	Praktické využití matematicko-statistických metod pro výpočet VAID	81
5.3	Komparativní analýza regionálních disparit a hodnocení soudržnosti a konkurenceschopnosti regionů NUTS 2 zemí Visegrádské čtyřky	85
5.3.1	I. vrstva modelu VAID – průzkumová analýza a předzpracování dat.....	86
5.3.2	II. vrstva modelu VAID – výpočet dílčích indexů disparit	94
5.3.3	III. vrstva modelu VAID – výpočet váženého agregovaného indexu disparit s využitím metody entropie	103
5.3.4	Hodnocení úrovně konkurenceschopnosti regionů NUTS 2 zemí Visegrádské čtyřky na základě konceptu RCI.....	106
5.3.5	Komparativní hodnocení úrovně soudržnosti a konkurenceschopnosti regionů NUTS 2 Visegrádské čtyřky	112

Kapitola 6 Teoreticko-metodologická východiska konceptů konkurenceschopnosti a výkonnosti 117

6.1	Vymezení konceptu konkurenceschopnosti a přístupy k jejímu hodnocení	118
6.1.1	Dimenze konkurenceschopnosti a možnosti jejich měření	118
6.1.2	Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda	131
6.2	Teoretická východiska analýzy výkonnosti a možnosti jejího měření	137
6.2.1	Důležitost pojetí výkonnosti	138
6.2.2	Rozlišnost jednotlivých dimenzí výkonnosti	142
6.2.3	Významnost atributů měření výkonnosti	146

Kapitola 7 Metodická východiska hodnocení konkurenceschopnosti územních celků..... 151

7.1	Analýza metod využitelných pro měření výkonnosti a hodnocení konkurenceschopnosti.....	153
7.1.1	Vícerozměrné statistické metody a způsob jejich užití	153
7.1.2	Metoda DEA a způsoby využití.....	160
7.2	Východiska empirické analýzy pro hodnocení konkurenceschopnosti členských států Evropské unie	165
7.2.1	Specifika konkurenceschopnosti EU	166
7.2.2	Přístup CCI/RCI a datová základna pro hodnocení konkurenceschopnosti	170

Kapitola 8 Výsledky empirické analýzy konkurenceschopnosti 175

8.1	Výsledky faktorové analýzy pro identifikaci faktorů konkurenceschopnosti členských států Evropské unie	176
8.1.1	Předzpracování a posouzení využitelnosti shromážděných dat	176
8.1.2	Vlastní průběh faktorové analýzy	182
8.1.3	Interpretace extrahovaných faktorů	184
8.2	Hodnocení produktivity a míry efektivity členských států Evropské unie prostřednictvím metody analýzy obalu dat	197
8.2.1	Intepretace výsledků OO MPI CRS v období 2000–2004	198
8.2.2	Intepretace výsledků OO MPI CRS v období 2005–2008	202
8.2.3	Intepretace výsledků OO MPI CRS v období 2009–2012	206
8.2.4	Meziroční změny OO MPI CRS v období 2000–2012	210
8.3	Shluková analýza členských států Evropské unie dle úrovně celkové produktivity (MPI).....	213
8.3.1	Vlastní průběh shlukové analýzy	213
8.3.2	Interpretace agregovaných shluků	214
8.4	Shrnutí a hospodářskopolitická doporučení v oblasti konkurenceschopnosti.....	226

Kapitola 9 Závěr 239**Přílohy 245****Seznam tabulek 281****Seznam obrázků..... 285****Literatura 287****Rejstřík 307****Summary 311**

Seznam vybraných zkratek

BCC	Banker-Charnes-Cooper model
BTS	Bartlettův test sféricity
CA	Shluková analýza (Cluster Analysis)
CARDS	Pomoc Společenství při rekonstrukci, rozvoji a stabilizaci balkánského poloostrova (Community Assistance to Reconstruction, Development and Stability in the Balkans)
CCI	Index národní konkurenceschopnosti (Country Competitiveness Index)
CCR	Charnes-Cooper-Rhodes model
CEFTA	Středoevropská zóna volného obchodu (Central European Free Trade Area)
CF	Fond soudržnosti (Cohesion Fund)
CRS	Produkční funkce s konstantními výnosy z rozsahu (Constant Returns to Scale)
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní republika
DEA	Metoda analýzy obalu dat (Data Envelopment Analysis)
DMU	Rozhodovací produkční jednotka (Decision Making Unit)
EB	Euro barometr (Euro Barometer)
EC	Evropská komise (European Commission)
ECO	Evropská klastrová observatoř (European Cluster Observatory)
ECH	Technická změna efektivity (Technical Efficiency Change)
ERDF	Evropský fond regionálního rozvoje (European Regional Development Fund)
ES	Evropské společenství
ESA	Systém evropských účtů (European System of Accounts)
ESF	Evropský sociální fond (European Social Fund)
ESIF	Evropské strukturální a investiční fondy (European Structural and Investment Funds)
ESPON	Monitorovací síť pro evropské územní plánování (European Spatial Planning Observation Network)
EU	Evropská unie (European Union)
EU13	Počet členských států, jež přistoupily do EU v letech 2004, 2007 a 2013

EU15	Počet členských států před rozšířením EU v letech 2004, 2007 a 2013
EU28	Počet členských států EU po posledním rozšíření v roce 2013
Eurostat	Evropský statistický úřad (European Statistical Office)
FA	Faktorová analýza (Factor analysis)
FAi	Faktor výstupu (Factor of Input)
FAo	Faktor vstupu (Factor of Output)
FS	Technologická změna efektivity (Efficiency Frontier Shift)
GCI	Index globální konkurenceschopnosti (Global Competitiveness Index)
GIS	Geografické informační systémy
GCR	Zpráva o globální konkurenceschopnosti (Global Competitiveness Report)
HDI	Index lidského rozvoje (Human Development Index)
HDP	Hrubý domácí produkt
HSS	Hospodářská a sociální soudržnost
IED	Index ekonomických disparit
IMD	Mezinárodní institut pro rozvoj managementu (International Institute for Management Development)
IMF	Mezinárodní měnový fond (International Monetary Fund)
IPA	Nástroj předvstupní pomoci (Instrument for Pre-accession Assistance)
IQR	Kvartilové rozpětí
ISD	Index sociálních disparit
ISPA	Nástroj předvstupních strukturálních politik ((Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)
IUD	Index územních disparit
KMO	Kaiser-Mayer-Olkinova míra vhodnosti
MAX	Funkce Maximum
MIN	Funkce Minimum
MPI	Malmquistův index produktivity (Malmquist productivity index)
NATO	Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organization)
NUTS	Nomenklatura územních statistických jednotek (Nomenclature of Units for Territorial Statistics)
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organization for Economic Cooperation and Development)
OO MPI CRS	Výstupově orientovaný MPI s CRS (Output Oriented Malmquist productivity index with Constant Returns to Scale)
PCA	Metoda hlavních komponent (Principal Component Analysis)
PHARE	Pomoc Polsku a Maďarsku transformovat jejich ekonomiky (Poland and Hungary Aid for Restructuring of the Economy)

PPF	Hranice produkčních možností (Production Possibility Frontier)
RCI	Index regionální konkurenceschopnosti (Regional Competitiveness Index)
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
RVVI	Rada pro výzkum, vývoj a inovace
SAPARD	Speciální předvstupní program pro zemědělství a rozvoj venkova (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development)
USA	Spojené státy americké (United States of America)
V4	Visegrádská čtyřka (Visegrad Four)
VAID	Vážený agregovaný index disparit
VRS	Variabilní výnosy z rozsahu (Variable Returns to Scale)
WB	Světová banka (World Bank)
WCY	Ročenka světové konkurenceschopnosti (World Competitiveness Yearbook)
WEF	Světové ekonomické fórum (World Economic Forum)

Vzhledem k rozsahu nejsou zkratky jednotlivých zemí EU28 a zkratky použitých ukazatelů uvedeny v seznamu zkratk. Zkratky ukazatelů vstupů CCI jsou uvedeny v tabulce 8–2 (strana 178). Zkratky ukazatelů výstupů CCI jsou uvedeny v tabulce 8–3 (strana 180). Zkratky členských států EU jsou uvedeny v tabulce 1 přílohy 7 (strana 271).

Kapitola 1

Úvod

Předložená monografie vymezuje postavení Evropské unie (European Union, EU) z hlediska dvou propojených problematik – soudržnosti a konkurenceschopnosti, a to společně v kontextu globalizačních procesů ve světové ekonomice, jež mají velký vliv na dosahování unijních cílů v oblasti soudržného a konkurenceschopného evropského území. Pod vlivem globalizačních procesů se zvyšuje konkurence nejen celosvětově, ale samozřejmě také i mezi členskými státy Evropské unie, a zejména jejími regiony, jež se stávají v posledním desetiletí hybnou silou národních ekonomik. Právě na regiony a jejich výkonnost je tak kladen čím dál tím větší tlak, ovšem s ohledem na vysokou úroveň heterogenity evropského uskupení jsou právě regiony znevýhodněny vysokou úrovní disparit, jež oslabují jejich soudržnost, a následně i konkurenceschopnost. Procesy, jež jsou vlastní jednotlivým státům a regionům, a jejich vzájemné interakce ovlivňující úroveň soudržnosti a konkurenceschopnosti Evropské unie jako celku, jsou ekonomické i neekonomické, materiální a nemateriální povahy, kvalitativního i kvantitativního charakteru, a právě na všechny tyto aspekty se snaží autoři předložené monografie poukázat a zaujmout stanovisko z pohledu zkoumané problematiky astanovených cílů a hypotéz.

Hlavním cílem monografie v první linii výzkumu, tj. oblasti zkoumání soudržnosti, je *ověření provázanosti konceptů soudržnosti a konkurenceschopnosti jako dvojice komplementárních cílů EU prostřednictvím empirické analýzy a zhodnocení úrovně disparit, soudržnosti a konkurenceschopnosti regionů NUTS 2 zemí Visegrádské čtyřky v referenčním období 2000–2011*. Na základě určení tohoto cíle je formulována základní výzkumná otázka v oblasti soudržnosti: Jaký je vztah mezi soudržností a konkurenceschopností v regionu (na regionální úrovni)? Z výzkumné otázky pak vychází hypotéza této části monografie: Region s vyšší úrovní soudržnosti, odvozené od nižší úrovně disparit, dosahuje vyšší úrovně konkurenceschopnosti. S ohledem na záběr řešené problematiky a konkrétní vzorek sledovaných regionů byla tato hypotéza rozšířena o dílčí hypotézu: V regionech NUTS 2 zemí V4, které budou vyhodnoceny jako území s nejnižší mírou disparit

a nejvyšší odvozenou úrovní ekonomické, sociální a územní soudržnosti, dosahující také nejlepší úrovně konkurenceschopnosti, se nacházejí aglomerace hlavních měst.

Hlavním cílem monografie v druhé linii výzkumu, tj. oblasti zkoumání konkurenceschopnosti, je *vyhodnocení produktivity a efektivity jako faktorů konkurenceschopnosti v členských státech EU v referenčním období 2000–2012 prostřednictvím metody analýzy obalu dat*. Na základě dosavadních znalostí a získaných poznatků je stanovena následující hlavní hypotéza v oblasti konkurenceschopnosti: Území s vyšší mírou produktivity má lepší předpoklady pro dosahování konkurenceschopnosti, tzn., že disponuje určitou konkurenční výhodou oproti ostatním územím, resp. je schopno lépe a efektivněji tyto své výhody využít. Tuto hypotézu lze dále rozšířit ve vztahu k měření produktivity, kdy lze předpokládat, že pokud dané území vykazuje vyšší úroveň produktivity, je tento nárůst odrazem efektivnějšího a účelnějšího využívání konkurenčních výhod, jež může vést k posílení jeho konkurenceschopnosti. Tato hypotéza je postavena na předpokladu, že nové členské státy EU jsou hlavním příjemcem integračního procesu a nejvíce tak čerpají výhod z členství v tomto integračním uskupení, přičemž hlavní ekonomickou motivací pro členství v EU bylo právě pro tyto státy od počátku přiblížení se k životní úrovni původních členských států EU. Z důvodu zapojení se do evropského integračního procesu a čerpání souvisejících výhod vykazují nové členské státy EU v mnoha ohledech srovnatelnou míru produktivity jako původní vyspělé členské státy EU, a dochází tak k přibližování úrovní konkurenceschopnosti mezi těmito dvěma skupinami států, tj. ke konvergenci ekonomické úrovně nových zemí EU vůči ekonomické úrovni původních zemí EU.

Monografie je strukturována, s ohledem na zvolené cíle a hypotézy obou problematických oblastí, do sedmi hlavních obsahových kapitol doplněných o úvod, závěr, seznam literatury, seznam zkratk a přílohy.

Druhá kapitola vymezuje problematiku soudržnosti a konkurenceschopnosti v kontextu globalizace světové ekonomiky se zaměřením na Evropskou unii a pojednává o propojení těchto dvou konceptů a jejich vzájemném ovlivňování jak na úrovni národní, tak regionální.

Třetí kapitola je věnována teoreticko-metodologickým východiskům disparit a soudržnosti a konkurenceschopnosti. V této části je vymezeno teoretické pojetí regionálních disparit, jsou popsány jejich příčiny, charakteristiky a klasifikace. V návaznosti na obecné vymezení problematiky disparit jsou následně popsána teoretická východiska problematiky soudržnosti v kontextu Evropské unie.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na rozbor metod, jež jsou vhodné pro měření regionálních disparit a na výběr vhodných ukazatelů, a tedy konstrukci datové základny pro samotné hodnocení regionálních disparit a soudržnosti. Za účelem hodnocení regionálních disparit je zde představena metodika konstrukce třívrstvého modelu Váženého agregovaného indexu disparit (VAID).

V páté kapitole jsou popsány souvislosti utváření spolupráce zemí Visegrádské čtyřky a je provedena zjednodušená situační analýza zemí V4 a charakterizována jejich regionální struktura z pohledu nomenklatury územních statistických jednotek (NUTS) včetně identifikace regionálních disparit na základě vybraných ukazatelů. V aplikační části kapitoly je provedena analýza a zhodnocení dosažené úrovně soudržnosti a konkurenceschopnosti v regionech NUTS 2 zemí V4 v referenčním období 2000–2011. Pro účely hodnocení úrovně konkurenceschopnosti v regionech NUTS 2 zemí V4 jsou popsána metodická východiska konstrukce Regional Competitiveness Index (RCI) a provedena jeho aplikace na regiony NUTS 2 zemí V4. Dále je statisticky vyhodnocena významnost vzájemné závislosti empirických hodnot vyčíslených na základě kompozitních indikátorů VAID a RCI 2010. Cílem aplikační části je ověření teoretické vazby obou těchto konceptů, které představují komplementární cíle z pohledu územního rozvoje EU.

V šesté kapitole je věnována pozornost teoretickým aspektům a otázkám fenoménu konkurenceschopnosti z hlediska ekonomických teorií. Následně jsou přiblíženy základní trendy v hodnocení konkurenceschopnosti. Návazně na problematiku konkurenceschopnosti jsou specifikována východiska konceptu výkonnosti a rovněž přístupy k jejímu hodnocení, a následně je charakterizováno propojení obou konceptů.

Sedmá kapitola je zaměřena na analýzu konceptu Country Competitiveness Index (CCI), jež je použit jako výchozí přístup pro hodnocení konkurenceschopnosti členských států EU. Na základě tohoto přístupu je proveden výběr vhodných ukazatelů a konstrukce datové základny pro měření a hodnocení produktivity jako faktoru konkurenceschopnosti. Tato část monografie je dále zaměřena na analýzu metod, jež jsou vhodné pro měření faktorů konkurenceschopnosti a následnou analýzu produktivity hodnocených území.

Předmětem *osmé kapitoly* je komplexní měření míry produktivity a změn efektivity v členských státech EU za referenční období 2000–2012, na základě čehož je následně možné vyhodnotit charakteristiky konkurenceschopnosti těchto zemí. V rámci této kapitoly jsou prostřednictvím faktorové analýzy stanoveny faktory vstupů a výstupů konkurenceschopnosti a je určena úroveň vlivu těchto faktorů na výkonnostní dynamiku území. Následně je za pomoci metody analýzy obalu dat proveden výpočet míry produktivity a změn efektivity pro všechny hodnocené země. Dle dosahované úrovně produktivity je možné rozřadit hodnocené země do skupin prostřednictvím shlukové analýzy a určit stupeň jejich konkurenční výhody dle odpovídajících faktorů konkurenceschopnosti.

Při zpracování jednotlivých kapitol monografie byly nejčastěji použity obecně teoretické metody vědecké práce a matematicko-statistické metody. Pro zkoumání problematiky soudržnosti v kontextu disparit, a konkurenceschopnosti v kontextu výkonnosti, resp. přesněji efektivity jsou v monografii využity *metody logické*, které jsou založeny na párových metodách: *analýza – syntéza, abstrakce – konkretizace, indukce – dedukce*. V teoretických částech monografie zaměřených na problematiku soudržnosti a konkurenceschopnosti je využita zejména *metoda dedukce*, umožňující postupovat od obecných informací ke konkrétním. Metoda

vychází ze získaných známých, ověřených a platných informací a znalostí, a aplikuje je na zkoumanou problematiku. Deskriptivní části monografie věnované především popisu metod zvolených k řešení oběma tematickým liniím, jsou zpracovány zejména prostřednictvím *metody deskripce, analýzy a následné syntézy* dostupných informací, a jejich následném využití pro potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz. Z hlediska logických metod vychází empirická část, s ohledem na stanovené hypotézy, především z *metody induktivní*, tzn., že po zjištění všech dostupných dat v rámci ukazatelů soudržnosti a konkurenceschopnosti, jejich použití v rámci zvolených metod pro měření disparit a produktivity a komparativní analýze dosažených výsledků jsou vyvozeny závěry o úrovni regionálních disparit a národní produktivity. Prostřednictvím *metody dedukce* jsou, na základě stanovených hypotéz a výsledků empirických analýz, vyvozeny závěry o úrovni disparit sledovaných regionů jako klíčovém předpokladu soudržnosti a o úrovni produktivity hodnocených zemí jako základním předpokladu konkurenceschopnosti. Pro kontrolu dosažených výsledků a plnění stanovených cílů je v monografii využita *metoda zpětné vazby*. Pomocí metody zpětné vazby lze nalézt odchýlení od předem stanoveného postupu, nedodržení naplánovaných metod či odklon od zkoumaného problému. Tyto nesrovnalosti mohou být natolik důležité, že bez zpětné vazby nelze prakticky dosáhnout stanovených cílů. Konkrétní matematicko-statistické metody, metody vícerozměrné analýzy a vícekritériálního rozhodování využitě v aplikacích částech monografie jsou blíže popsány v příslušných kapitolách.

Autoři čerpali poznatky a data z předmětné odborné literatury, oficiálních zpráv publikovaných mezinárodními organizacemi a ukazateli získanými prostřednictvím databáze Evropského statistického úřadu (European Statistical Office, Eurostat), World Bank (WB), Euro Barometer (EB), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) a European Cluster Observatory (ECO). Dále autoři využili četné teoreticky a empiricky zaměřené studie, jakož i vlastní empirické analýzy, které jsou součástí některých dílčích kapitol.

Seznam použité literatury je vložen na konci publikace a je členěn zvlášť pro oblast soudržnosti (kapitoly 2, 3, 4, 5) a konkurenceschopnosti (kapitoly 2, 6, 7, 8), což čtenářům umožňuje získat přehledný přístup k základním a doplňkovým zdrojům literatury vztahujícím se k jednotlivým kapitolám.

Seznam autorského kolektivu:

Lukáš Melecký – kapitola 1, 2, 3, 4, 5, 9

Michaela Staníčková – kapitola 6, 7, 8

Kapitola 2

Komplementarita konceptů soudržnosti a konkurenceschopnosti v pojetí globalizované ekonomiky Evropské unie

Současná světová ekonomika je významným způsobem determinována globalizačními procesy a snahou rozličných ekonomických entit o dosahování co nejvyšší úrovně konkurenceschopnosti. V globalizující se ekonomice dochází ke zmenšování vzdáleností, národní zdroje jsou více mobilní, zatímco národní ekonomiky jsou více vzájemně závislé. Globálnost sama o sobě (ve smyslu schopnosti mít přístup ke vstupům a k aktivům ve světovém měřítku) přestává být konkurenční výhodou. Dokonce v tomto smyslu dochází k takovému vývoji, že současná etapa globalizace zvyšuje význam regionálních či odvětvových uskupení vytvářejících inovační ohniska. Ukazuje se, že jejich vznik je podmíněn minimálním potřebným množstvím odbornosti, vzdělanosti, ekonomických subjektů a infrastrukturního zázemí v dané lokalitě, což je určující pro dosahovanou úroveň konkurenceschopnosti (Svatoš, 1999). Konkurenceschopnost ekonomiky představuje souhrnnou schopnost země uplatnit se na světovém trhu s pozitivním efektem. Tato schopnost není dána pouze produktivitou a ekonomickou efektivností, ale také širokým spektrem ekonomických, politických, socioekonomických, kulturních a vzdělanostních faktorů, které jsou rozdílné v jednotlivých zemích, tedy určitou úrovní rozdílností – disparit mezi jednotlivými státy a zejména jejich regiony.

Ekonomická, sociální, kulturní a historická různorodost regionů je hlavním rysem evropského kontinentu. Na Evropskou unii (European Union, EU) lze proto nahlížet jako na mozaiku složenou z více než dvou stovek rozmanitých regionů. Regionální mnohotvárnost, jíž se EU vyznačuje, představuje specifickou konkurenční výhodu, ale do jisté míry také znázorňuje slabou stránku vyváženého rozvoje. Význam regionálně vytvořených struktur, jejich specifik a požadavků se

promítá také v oficiální politické linii EU, která vychází z myšlenky Evropy regionů a je založena na principu subsidiarity. Právě účast regionů na rozhodovacích procesech EU je způsobem, jak přiblížit EU občanům, snížit demokratický deficit a zachovat kulturní mnohotvárnost evropských regionů. Myšlenka fungování Evropské unie jako integračního uskupení složeného z odlišných suverénních států a jejich regionů vychází ze sdílení společných hodnot a principů, jež jsou vlastní všem členským zemím. Jednou z takovýchto hodnot je solidarita mezi státy (regiony) bohatšími a chudšími či znevýhodněnými. Umocnění solidarity a spolupráce členských států evropského integračního uskupení přichází s existencí či prohlubováním hospodářských, sociálních a územních rozdílů, jež negativně ovlivňují harmonický rozvoj států a jejich regionů, a tím celého Společenství.

Vzrůstající role regionů v integračním procesu Evropské unie naznačuje, že regiony se stávají klíčovým prvkem pro zajištění prosperující, solidární, spolupracující a bezpečné Evropy jako celku. Existující různorodost regionů chápe EU zároveň jako hodnotu, jež může podporovat evropskou jednotu. Konečně *jednota v rozmanitosti* je samotným mottem Evropské unie, které vyjadřuje společné odhodlání Evropanů prostřednictvím EU usilovat o mír a prosperitu, přičemž jsou obohacováni různými kulturami, tradicemi a jazyky evropského kontinentu. Dosažení prosperity je však možné pouze za předpokladu, že jednota v rozmanitosti bude uplatňována ve všech sférách – hospodářské, sociální, územní, kulturní či environmentální. Tato specifika jsou zohledňována *politikou hospodářské, sociální a územní soudržnosti* (HSS), v jejímž rámci není Unie chápána jako svazek států, nýbrž jako celek, který se zaměřuje na odstraňování hospodářských, sociálních a územních rozdílů mezi jeho jednotlivými regiony, zejména na úrovni NUTS 2.

Podpora soudržného, udržitelného a vyváženého rozvoje států a jejich regionů představuje společně se zvyšováním konkurenceschopnosti evropského území dva základní *rozvojové cíle Evropské unie*, které se ovšem navzájem nevylučují, ale právě naopak se vzájemně doplňují, jak dokládá řada vědeckých publikací, např. Hall a kol. (2004), Boddy a Parkinson (2005) či Molle (2007). V Evropské unii jsou otázky konkurenceschopnosti nutně spojovány s problematikou hospodářské, sociální a územní soudržnosti, která je odrazem existujících *hospodářských, sociálních a územních disparit* mezi členskými státy EU a jejich regiony, jež mají negativní dopad na vyvážený rozvoj celé Unie a oslabují tak její konkurenceschopnost v globálním kontextu. Koncept soudržnosti Evropské unie a jeho praktická realizace v podobě politiky soudržnosti tvoří jednu z klíčových otázek současného a budoucího rozvoje evropské integrace, zejména s ohledem na skutečnost, že se úroveň disparit mezi evropskými regiony zvýšila zejména po připojení států střední, východní a jihovýchodní Evropy k Unii.

Proces rozšiřování Evropské unie tak vytváří jak pro původní, tak i nové členské státy nové podmínky a možnosti jejich rozvoje v rámci evropské a světové ekonomiky. Na jedné straně se musí členské státy EU vyrovnávat s náročným konkurenčním prostředím jednotného vnitřního trhu, na straně druhé získávají větší možnosti v otevřené globální ekonomice. Hlavní podmínkou úspěšné existence v

tomto prostředí se stává *konkurenceschopnost* – schopnost obstát v mezinárodním prostředí a zajistit růst blahobytu a životní úroveň obyvatel. Konkurenceschopnost tak stojí v popředí zájmu všech států a integračních seskupení a zdaleka přesahuje rozměr evropského integračního procesu. *Konkurenceschopnost v prostředí EU* patří mezi dlouhodobě diskutovaná témata, a to zejména s ohledem na pomalou růstovou dynamiku v posledních třech dekadách a mění se postavení evropského regionu v rámci globální ekonomiky. Důležitost akcelerace a udržitelnosti konkurenceschopnosti ještě zdůraznila nedávná výrazná hospodářská recese, která v uplynulých letech způsobila ekonomický pokles a upozornila na strukturální problémy EU. Rozvíjející se ekonomiky se rychleji než EU navracejí k růstové dynamice, kterou zaznamenávaly před krizí a globální konkurence tak ještě vzrůstá. Dlouhodobé konkurenční nevýhody evropského centra navíc setrvaly i po krizi (konkurenceschopnost ve vztahu k nízkonákladovým ekonomikám, zaostávání v inovační výkonnosti, stárnutí populace apod.), a i přes probíhající integrační proces zůstávají ekonomiky členských států EU v těchto veličinách značně heterogenní. Základem úspěchu v současné světové ekonomice je vytvoření konkurenční výhody. V nových a měnících se podmínkách je *důležité snažit se utvářet podobu konkurence, vzít svůj osud a budoucnost do vlastních rukou* (Porter, 1990). Nyní jde však o to, aby byla budoucnost konkurenceschopná, tzn. úspěšná v procesu globalizace a integrace z pohledu a pozice daných ekonomických entit, tedy podniků, regionů či států.

Globalizace je souborem mnoha různorodých procesů, které obsahují ekonomické, technologické, sociální, kulturní a politické aspekty. Tyto procesy jsou tak vzájemně provázané a vzájemně se podmiňují, přičemž realizaci těchto procesů lze provádět snadněji v případě, že mezi zainteresovanými subjekty (státy) neexistují výrazné rozdíly. Cíl konkurenceschopnosti, jímž je *dohnat a předejít*, může zmírňování rozdílů mezi státy nahrávat. Právě *globalizace a globalizační procesy* se tak stávají jedněmi z hlavních faktorů, které mají na konkurenceschopnost zásadní vliv. Aby jednotlivé státy a firmy sídlící na území těchto států mohly zvyšovat svou konkurenceschopnost, musí vzít v potaz i celospolečenské změny v celosvětovém hospodářství. Snaha o zvyšování konkurenceschopnosti a proces globalizace představují děje, které utvářejí celosvětové hospodářství nejen ve vyspělých tržních ekonomikách, ale také ekonomikách tranzitivních či rozvojových. Pod vlivem globalizace se utváří nová struktura konkurenčních vztahů, zásadně se zvyšuje náročnost adaptačních procesů jak z hlediska inovačního obsahu, kvality a nákladů, tak také z hlediska času, předstihu, resp. zaostávání v jejich realizaci. Pro velké, střední, ale i některé malé ekonomiky vyspělých zemí se stalo důsledné *využívání globalizačních postupů nezastupitelnou podmínkou udržování jejich konkurenční výhody*. Jestliže je globalizace chápána jako soubor ekonomických aktivit překonávající hranice států s cílem dosáhnout efektivity cestou optimální alokace zdrojů v mezinárodním měřítku, pak je *růst a využívání rozdílů v konkurenceschopnosti nástrojem k dosažení těchto cílů*.

To jsou *motivační důvody*, jež vedou v rámci předložené monografie k empirickému zkoumání výchozích předpokladů soudržnosti, jež mají dopad na

výkonnostní potenciál jednotlivých členských států EU, a ovlivňují tak jejich konkurenceschopnost. Být konkurenceschopný znamená disponovat potřebnými zdroji, avšak při jejich vysoké úrovni heterogenity jednotlivých celků a nedostatku potřebných zdrojů je tempo rozvíjení konkurenceschopnosti zmírněno, a je nutné hledat zdroje nové, náhradní a/nebo získat zdroje stávající na úkor subjektů jiných. Nejen členské státy EU procházejí v posledních letech výraznými strukturálními změnami, v jejichž důsledku se mění hlavní zdroje konkurenčních výhod, dochází k přechodu od hmatatelných faktorů k nehmotným, jakými jsou znalosti, vzdělávání či nové technologie. Konkurenceschopnost členských států EU tak stále více spočívá ve specifickém know-how a inovační kapacitě, tedy *konkurenceschopnost založená nejen na kvantitativních, ale zejména na kvalitativních základech* je považována za dlouhodobě udržitelnou.

Z hlediska hodnocení dosahované úrovně soudržnosti a konkurenceschopnosti v podmínkách EU vychází předložená monografie ze všeobecně platného konceptu *Willema Molla*, jenž definuje pojem *soudržnost* jako stav, který je možné vyjádřit takovou úrovní rozdílností (disparit) mezi státy, regiony nebo skupinami, které jsou politicky a společensky snesitelné (Molle, 2007). Čím nižší jsou tyto rozdílnosti, tím je vyšší úroveň soudržnosti území a opačně. Snižování socioekonomických rozdílů mezi regiony a posilování jejich konkurenceschopnosti lze považovat za dlouhodobý a dnes již neodmyslitelný cíl nejen politiky soudržnosti, ale také mnoha dalších hospodářských politik a koncepcí na úrovni regionální, národní a nadnárodní. Každý region si přitom přirozeně stanovuje rozdílné priority z hlediska jeho dalšího potenciálního rozvoje, přičemž pro stanovení a přijetí efektivního návrhu rozvoje daného území je nutné všechny aspekty regionálních disparit poznat a správně vyhodnotit. *Měření a hodnocení regionálních rozdílů* v úrovni rozvoje regionů se tak stává důležitým předmětem regionálních analýz. Dosud však žádný způsob měření a hodnocení regionálních rozdílů *nebyl* označen za univerzální a komplexní. Jedním z důvodů může být samotné vymezení pojmu *regionální disparita*, u něhož se uplatňuje řada odlišných přístupů a metodik, stejně jako v případě regionálních klasifikací. Navíc, měření a hodnocení regionálních disparit představuje zkoumání fungování složitých společenských objektů, jejichž vývoj se odehrává v odlišných socioekonomických podmínkách, čase a prostoru. Tento fakt způsobuje řadu problémů při měření a hodnocení regionálních disparit uvnitř země a mezi zeměmi.

Je třeba opětovně zdůraznit, že Evropská unie představuje heterogenní celek s výraznými ekonomickými a sociálními rozdíly mezi jejími státy i regiony a s nerovnoměrným územním rozložením ekonomických aktivit, které se projevují v rozdílné míře životní úrovně jejich obyvatel. Vývoj Evropské unie je dlouhodobě určován dvojicí *komplementárních cílů*, kterými jsou soudržnost a konkurenceschopnost. Zatímco orientace na konkurenceschopnost určuje postavení EU v globálním světě, je *politika soudržnosti* vyvolána existencí disparit mezi zeměmi, regiony a sociálními skupinami a jejím hlavním cílem je tyto disparity redukovat. Pod politikou soudržnosti Evropské unie se skrývá dosahování cíle konvergence pro vybranou skupinu zemí (a tedy i regionů) a cílů konkurenceschopnosti a zaměstnanosti pro skupinu zemí nebo regionů jiných. Politika soudržnosti je

vyvolána právě existencí disparit mezi zeměmi, regiony a sociálními skupinami a jejím hlavním cílem je tyto disparity redukovat. Podpora politiky soudržnosti, která má zajistit, aby v rámci Evropské unie docházelo ke konvergenci mezi bohatými a chudými státy a jejich regiony a souběžně tak ke zvyšování jejich konkurenceschopnosti, je jedním z hlavních cílů evropské integrace od jejich počátků v 50. letech 20. století. S postupným rozšiřováním Evropské unie a jejím dalším vývojem se projevují v rámci rostoucího ekonomického integračního seskupení velké rozdíly v rozdělení bohatství a jsou hledány cesty jak pro snižování těchto rozdílů, tak pro zvýšení ekonomické výkonnosti EU jako celku a jejich jednotlivých částí na úrovni států i regionů. Vyjádřením přístupu k řešení nerovností v podmínkách Evropské unie je tedy především poznání podstaty disparit a jejich identifikace, které se následně promítají do pojmů jako *soudržnost a konkurenceschopnost*. Je zřejmé, že sladění snahy o posilování hospodářské, sociální a územní soudržnosti a konkurenceschopnosti států a regionů jako dvojice komplementárních cílů v podmínkách EU není při počtu 28 zemí a 276 regionů úrovně NUTS 2 jednoduchou záležitostí, a proto se tyto skutečnosti staly *motivací* k empirickému zkoumání výchozích teoretických předpokladů konceptů soudržnosti a konkurenceschopnosti v rámci předložené monografie.

Kapitola 3

Teoreticko-metodologická východiska konceptů disparit a soudržnosti

Nerovnoměrný vývoj – je-li průvodním jevem růstu – je efektivnější než rovnováha ve stagnaci.

(L. Davin In: Viturka, 2007)

Rozdíly v socioekonomické vyspělosti regionů lze považovat za problém, který se dotýká široké veřejnosti – obyvatelstva daného regionu a země, subjektů veřejné i soukromé sféry. Intenzita vnímání regionální problematiky se však vyvíjela a měnila společně s převažujícími ekonomickými směry v daném období. Do 30. let 20. století byly regionální rozdíly v ekonomickém vývoji považovány za přirozený jev determinovaný podmínkami národní ekonomiky. Regionální nerovnováha byla považována pouze za dočasný problém ve všeobecném automatickém systému ekonomické rovnováhy. Od 70. let 20. století, kdy význam regionálních ekonomik postupně roste, a regionální rozdíly jsou považovány za negativní jev, je potřeba jejich řešení stále významnější a naléhavější. Od 80. let 20. století se snižování disparit mezi státy a jejich regiony řadí k dlouhodobým cílům států Evropských společenství a později Evropské unie, především z důvodu posilování soudržnosti a konkurenceschopnosti. Od 90. let 20. století představuje eliminace disparit mezi regiony a podpora vyváženého rozvoje území důležité rozvojové cíle také v případě států střední a východní Evropy. Regionální disparity se tak stávají *fenomémem* ovlivňujícím úroveň regionálního rozvoje posledních desetiletí. V evropském pojetí jsou regionální disparity měřítkem úrovně ekonomické, sociální a teritoriální soudržnosti evropského území, což determinuje jejich členění do tří základních kategorií a pak můžeme hovořit o ekonomických, sociálních a územních disparitách. Existence různých pohledů na chápání a pojetí regionů vede při zkoumání regionálních disparit v podmínkách EU k indikaci regionů ve smyslu

jejich *integrovaného rozvoje*. Výchozí krok k analýze regionálních disparit v podmínkách EU tak spočívá ve stanovení souboru indikátorů (ukazatelů, charakteristik), které by umožnily relevantním způsobem charakterizovat stupeň rozvoje regionu na základě zkoumání vývoje ekonomických, sociálních, teritoriálních či environmentálních aspektů, které je nutno vždy posuzovat ve vzájemných souvislostech, jak dokládá např. Hrabánková a kol. (2006), Tuleja (2008a, 2010), Kutscherauer a kol. (2010) či Poledníková a Melecký (2013). Pojem regionální disparity lze chápat a definovat mnoha způsoby a této problematice se z pohledu Evropské unie v kontextu konceptu soudržnosti věnuje následující kapitola, ve které je souhrnně představena definice a pojetí disparit, jejich charakter a informační hodnota, příčiny vzniku a pojetí disparit.

3.1 Teoretická východiska regionálních disparit

Při definování tohoto pojmu se setkáváme se dvěma dílčími aspekty. Jedním z nich je definování pojmu *region* a druhým je definování pojmu *disparita*. Pojem *region* je chápán v různém smyslu a je používán v různých souvislostech a významech. Nelze jej chápat pouze jako ekonomickou jednotku, ale i jako prostor, ve kterém žijí lidé. Stručný Oxfordský slovník definuje *region* jako oblast, pruh země, prostor, místo, které má více či méně jasně stanovené hranice nebo určité vlastnosti (Novotná, 2008). Podobnou definici nabízí také Všeobecná encyklopedie Diderot, která uvádí, že *region* je část zemského povrchu s určitými typickými znaky. Na rozdíl od těchto zeměpisných definic existují i ekonomické definice regionu, které zohledňují společné výrobní vzorce, tržní vazby, směr ekonomické závislosti či povahu trhu práce (Středoevropské politické studie, 2004). Hranice regionů jsou tvořeny většinou jako hranice přírodní, historické nebo administrativní.

3.1.1 Definice a pojetí regionálních disparit

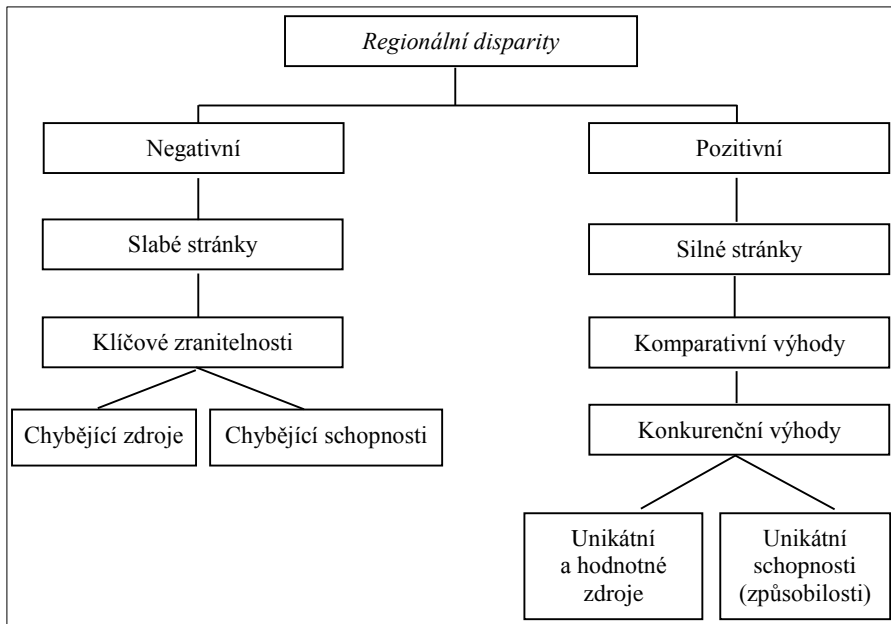
Pojem *disparita* je velmi frekventovaným pojmem posledního desetiletí. Pochází z latinského *dis-* *parita*(*us*), což znamená rozdělený. V teoretické literatuře a encyklopediích je pojem *disparita* definován velmi obecně. Ve slovnících cizích slov však můžeme najít, že *disparita* znamená nerovnost, různost, rozdílnost či nepoměr různých jevů. Jak již bylo zmíněno, v EU existují mezi jejími regiony výrazné regionální rozdíly, jež začaly být v souvislosti s regionální politikou intenzivně zkoumány. Pro pojem regionální rozdíly neboli rozdíly mezi regiony je používán jako synonymum právě pojem regionální disparity. Definice regionálních disparit je však mnohem složitější a v odborné literatuře můžeme nalézt řadu definic. Například Novotná (2008) zjednodušeně definuje regionální disparity jako *rozdíly v ekonomické, sociální a jiné oblasti života společnosti v konkrétním území*. Kutscherauer a kol. (2010) definuje regionální disparitu jako *rozdílnost nebo nerovnost znaků, jevů či procesů majících jednoznačné územní umístění (lze je alokovat ve vymezené územní struktuře) a vyskytujících se alespoň ve dvou entitách této územní struktury*. Navrátil a kol. (2012) definují regionální disparity jako *rozdílnosti, resp. nerovnosti mezi regiony, jejichž hlavní příčiny souvisejí s nerovnovázným rozvojem regionů, který je v podmínkách spontánního působení tržních sil provázen úpadkem některých odvětví s nestejným rozvojem soukromého*

podnikání, s nerovnoměrnou vybaveností území technickou infrastrukturou, případně s nízkou meziregionální mobilitou pracovních sil. Podle Budíka (2009) se regionálními disparitami rozumí rozdíly v úrovni hospodářského, environmentálního a sociálního rozvoje regionů v míře, která je celospolečensky uznána za nežádoucí. Za regionální disparity nelze např. považovat rozdíly vyplývající z rozmanitosti podmínek jednotlivých regionů a z nich vyplývající rozdíly v kvalitě života např. v městských nebo venkovských oblastech, kde se výhody a nevýhody navzájem vyvažují. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (Regionální rozvoj [online], 2014) vymezuje regionální disparity jako neodůvodněné regionální rozdíly v úrovni ekonomického, sociálního a ekologického rozvoje regionů. Disparitami, které je třeba řešit, jsou rozdíly vyvolané subjektivní lidskou činností, nikoliv rozdíly vzniklé z objektivních příčin, například na základě přírodních podmínek. Dle Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) vyjadřují regionální disparity míru rozdílnosti intenzity projevu pozorovaného ekonomického jevu zkoumaného v rámci regionů dané země. Územní disparita tak naznačuje míru intenzity odlišnosti daného ekonomického jevu mezi regiony v rámci dané země, jak uvádí Kutscherauer a kol. (2010).

Pojetí disparit jako projevů složitých společenských subjektů, k čemuž se tato publikace přiklání, vyžaduje opustit jednostranné přístupy a nahlížet na problematiku disparit jako na složitý problém, který vyžaduje, aby byl přijat *multi-dimenzionální přístup* k jeho zkoumání, jak uvádí Kutscherauer a kol. (2010). Takový přístup znamená především celostní (systémový) pohled na předmět zkoumání, který je totožný s evropským pojetím a chápáním disparit v kontextu politiky soudržnosti. Je zde tedy na místě rozšířit zkoumání všeobecně převládající ekonomické dimenze o zkoumání na další dimenze, tj. sociální, územní, politicko-správní, institucionální, sociálně-prostorové apod. (Gajdoš a Pašiak, 2006). K tomuto přístupu se implicitně přiklánějí autoři jako např. Molle (2007), Nijkamp (2009), Wishlade a Yuill (1997) a řada dalších.

3.1.2 Charakter a informační hodnota disparit

V evropském pojetí jsou regionální disparity měřítkem úrovně ekonomické, sociální a teritoriální soudržnosti evropského území, a jsou tedy nejčastěji chápány ve smyslu *nežádoucího jevu*, tzn. problému, který negativně ovlivňuje rozvoj regionů. Určitá míra rozdílnosti jednotlivých částí území je na druhou stranu věcí přirozenou a je významným podnětem společenského vývoje a předpokladem pro formování efektivnějších forem územní dělby práce a specializace. Na druhou stranu příliš velké rozdíly mezi regiony (podobně i mezi jednotlivci) přestávají působit stimulačně a mohou mít nepříjemné ekonomické a sociální důsledky. Na disparity lze ale nahlížet také jako na jevy *pozitivní*, a to ve smyslu silných stránek regionu, jež mohou vyústit do komparativní či konkurenční výhody regionu. Schematicky jsou výše uvedené úvahy znázorněny na obrázku 3–1. Regionálním disparitám je v současnosti přisouzen nový atribut, který lze nazvat *motivačním*. Pozornost se zaměřuje na úspěšné regiony a lokality, které mají sloužit jako příklad a zejména motivace pro jejich méně úspěšné konkurenty. Nejedná se ani tak

Obrázek 3–1 Negativní a pozitivní regionální disparity

Zdroj: Kutscherauer a kol. (2010); vlastní úprava

o přímé kopírování úspěšných, jako spíše o získání inspirace, resp. pomoc při identifikaci hospodářsko-sociální konstelace vedoucí k vlastnímu rozvoji, jak uvádí Kutscherauer a kol. (2010). Tyto dva odlišné pohledy se pak promítají do koncepcí regionálního rozvoje a přístupů k regionální politice.

Negativní regionální disparity jsou základem tradiční regionální a strukturální politiky a především pak politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU.¹ Ta je

¹ Počátky *regionální politiky* můžeme hledat ve Velké Británii začátkem 50. let 20. století. Na nadnárodní úrovni se regionální politika začala rozvíjet již při jejím vzniku v Římských smlouvách (1957). Regionální politika měla sloužit ke snižování hospodářských rozdílů mezi regiony. K dosažení tohoto cíle byly využívány fondy a jiné finanční prostředky z rozpočtu Společenství. Zpočátku měly tyto procesy sloužit k řešení problémů na trhu práce, až následně byly rozšířeny na strukturální problémy. Pro zajištění větší koordinace byla následně regionální politika koncem 80. let 20. století integrována s částí sociální a zemědělské politiky, čímž vznikla na úrovni Evropských společenství *strukturální politika*. Podporované aktivity zahrnovaly široké spektrum oblastí. V této době byly využívány strukturální fondy, především Evropský fond regionálního rozvoje (ERDF), Evropský sociální fond (ESF) a Evropský zemědělský garanční a podpůrný fond (EAGGF). V rovině novodobé architektury Evropské unie definované od 90. let 20. století podpisem Maastrichtské smlouvy (1993) o založení EU, je *politika hospodářské a sociální soudržnosti* založena na principu finanční solidarity. Cílem politiky HSS EU je posilování hospodářské, sociální a územní soudržnosti mezi členskými státy EU, při kterém dochází ke snižování strukturálních rozdílů mezi členskými státy a regiony EU v ekonomické i životní úrovni a schopnosti EU jako celku čelit výzvám 21. století.

založena na solidárním principu pomoci méně rozvinutým regionům ke spravedlivějšímu příjmu či distribuci zaměstnanosti, resp. na solidaritě rozvinutějších regionů s méně rozvinutými a bývá také mimo jiného zdůvodňována potřebou zachovat sociální konsensus mezi regiony a sociálními skupinami v rámci země i v rámci Evropské unie. Motivy spojené s redistribučním přístupem jsou tedy převážně politické. Regionální politika, která má v tržním hospodářství ve vztahu k tržně hospodářským procesům koordinační, doplňkovou a korigující funkci, pak spočívá v tom, že vychází z kvantitativně formulovaných představ o cílech a prostředcích jejich dosažení a pokouší se politicky určené cíle uplatnit (prosadit) selektivními intervencemi. To předpokládá určení intervenovaných území (nejpotřebnějších regionů), podpůrných prostředků a klíčových oblastí, kam mají podpůrné prostředky směřovat (věda a výzkum, cestovní ruch, infrastruktura, životní prostředí apod.), jakož i dohody o nástrojích (zpravidla příspěvek na investice) a intenzitě podpory. Takto pojatá regionální politika se snaží snižovat disparity v zájmovém území (politický vyrovnávací cíl) a současně efektivně využívat diverzifikovaný prostorový rozvojový potenciál (růstový cíl), jak uvádí Kutscherauer a kol. (2010). Negativní disparity mají úzkou vazbu na koncepci regionální polarizace. Zastánci *regionální polarizace* (Myrdal, 1957, Hirschman, 1958) zdůrazňují rozdíly mezi regiony a popisují mechanismy, které vedou k regionální polarizaci. Zatímco v neoklasických představách odklon od rovnováhy vyvolává procesy, které znovu vedou k rovnovážné hodnotě, Myrdal (1957) argumentuje souvislostmi, které působí na původní odchylku tak, že se zesiluje. Neoklasická teorie tedy předpokládá negativní zpětnou vazbu, zatímco Myrdal zdůrazňuje možnost pozitivní zpětné vazby, jak dokládá Kutscherauer a kol. (2010).

Positivní regionální disparity našly svůj odraz v koncepci *pólů růstu a center růstu* (Maier a Tödtling, 1998). Zatímco klasičtí zastánci teorie polarizace hodnotí negativně polarizující účinek rozvojového procesu, zastánci koncepce pólů růstu poukazují na jeho pozitivní stránky. Důvěřují tomu, že při dostačující hospodářské síle centra dominují rozšiřující efekty nad stahujícími efekty, a spatřují v tom koncepční bod pro rozvojovou strategii. Poznané disparity pak sehrávají pozitivní roli při identifikaci relevantních regionů, pólů rozvoje a rozvojových center. Zatímco neoklasický přístup a strategie pólů růstu dávají do popředí mobilitu faktorů, a především efekty lokalizace podniků v regionu, jiní zastánci koncepce pólů růstu a center růstu preferují endogenní přístupy (např. Hahne, 1985; Maier a Tödtling, 1998), přičemž si kladou otázku, zdali faktory a zdroje existující v regionu se budou moci co nejlépe využít a jaká je konkurenční schopnost podniků v regionu.

Zjišťování, seskupování a hodnocení regionálních disparit přináší uživateli informací určitou *informační hodnotu*. Užitek uživatele z těchto přijatých informací o regionálních disparitách může mít podobu hodnoty *poznávací* (informace zvyšují stav poznání uživatele), *rozhodovací* (informace vytvářejí uživateli možnosti pro rozhodování), *motivační* (informace motivují uživatele k nějaké konkrétní činnosti) a *operační* (informace poskytují uživateli podněty pro operativní jednání), jak uvádí Kutscherauer a kol. (2010).

Příčiny vzniku regionálních disparit

Regionální problémy mohou být způsobeny celou řadou faktorů ekonomické i neekonomické povahy. Tyto faktory můžeme rozdělit na primární a sekundární. K *primárním faktorům*, jak uvádí Wokoun a kol. (2008), patří:

- a) *Relativně nízká mobilita pracovní síly*, kterou lze vysvětlit tak, že zaměstnanci nejsou schopni reagovat okamžitě na rozdíly ve mzdách a jejich reakce se opožďují za poptávkou. To vede ke vzniku regionálních nestejností v příjmech.
- b) *Relativně nízká mobilita kapitálu*, který je většinou odborné literatury považován za velice mobilní. Ve skutečnosti však kapitál není schopen bez výrazného prodlení reagovat na rozdíly ve výrobních nákladech.
- c) *Geografické faktory*, mezi které patří zejména geografická odlehlost regionu a nedostatečné přírodní zdroje. Umístění regionu na periferii pro něj představuje jisté ekonomické nevýhody, jako například nadprůměrné dopravní náklady, omezený přístup k dostatečně velkým městským centrům poskytujícím specifické služby, velkou vzdálenost od tržních informací a kontaktu se zákazníkem nebo nízkou kvalitou dopravních spojů. Přírodní vybavení může být negativním nebo pozitivním faktorem, neboť některé regiony mohou být nedostatečně vybavené tímto bohatstvím (např. horské regiony, regiony se špatnou půdou) a naopak jiné regiony z výskytu přírodního bohatství (ropa, zemní plyn) mohou těžit.
- d) *Ekonomická struktura regionu*, kdy každý region má svou typickou ekonomickou strukturu, která se později odráží ve vyspělosti regionu dle stádia vývoje a poptávky po převažujících odvětvích. Regiony, které jsou ekonomicky orientované na útlumová odvětví, mají vážné problémy se zaměstnaností. U regionů ekonomicky založených na rozvíjejících se odvětvích (např. elektronika, spotřební průmysl) roste za normálních okolností poptávka po pracovních silách.
- e) *Další primární faktory*, mezi které se obvykle řadí např. centralizace či decentralizace státních institucí, neboť centralizující vliv ústředních institucí může být do jisté míry zodpovědný za regionální nerovnost. Dále zde můžeme zařadit např. politická rozhodnutí ve státoprávním a územním uspořádání či psychologické faktory.

Nerovnoměrnost regionálního rozvoje podle Wokouna a kol. (2008) taktéž výrazně ovlivňují *sekundární faktory* vyplývající z výše zmíněných primárních faktorů, ke kterým patří:

- a) *vnější ekonomika* – velký vliv na příliv nových firem do regionu mají faktory jako např. technická a finanční infrastruktura na okolní regiony, spojový a dopravní systém a další;
- b) *demografická situace* – k těmto faktorům patří rozdíl ve vzdělanosti venkovského obyvatelstva vůči městskému obyvatelstvu nebo také rozdíly v přírůstcích obyvatelstva;
- c) *rigidita nákladů a cen* – v regionech existují určité setrvačné síly, které znemožňují přirozené přizpůsobování trhů změnám v nabídce a poptávce;

v zaostávajících regionech je mzdový růst často závislý na dohodách v rámci tripartitních jednání, důsledkem je pak zamezení odlivu pracovní síly ze zaostávajících regionů, ale zároveň také odstranění zřetelného podnětu, který by mohl do těchto regionů přilákat kapitál;

- d) *faktory prostředí* – důležitým faktorem regionu je přitažlivost jeho prostředí neboli tzv. image jeho prostředí, zpustošené regiony je proto zapotřebí dovést k původnímu stavu, aby byly přitažlivé pro nová odvětví a zahraniční kapitál;
- e) *ostatní faktory* – např. rozdíly regionů v inovacích, v průmyslovém a sociálním prostředí pro vznik nových firem atd.

3.1.3 Typologie regionálních disparit v EU z pohledu soudržnosti

Na evropské úrovni jsou regionální rozdíly zkoumány podle dvou základních hledisek – horizontální a vertikální perspektivy. Dle *horizontální perspektivy*, přijmeme-li tezi, že disparity jsou výrazem úrovně soudržnosti, dochází k rozdělení disparit na ekonomické, sociální a územní dle jednotlivých dimenzí soudržnosti.

Ekonomické disparity představují rozdíly v ekonomickém vývoji (kvalitě a kvantitě regionálního výstupu) mezi jednotlivými regiony. Ekonomické disparity jsou v evropském přístupu odrazem míry hospodářské soudržnosti, které může být dosažena tehdy, pokud jsou všechny hospodářské segmenty (především regiony) začleněny do evropského hospodářství takovým způsobem, že jsou schopné čelit mezinárodní konkurenci. Úroveň ekonomické soudržnosti se zvyšuje tehdy, pokud klesají rozdíly mezi složkami konkurenceschopnosti, což znamená, že nejméně rozvinuté regiony jsou schopné dohánět ty vyspělejší (Molle, 2007). Za hlavní indikátor ekonomických disparit bývá pokládán hrubý domácí produkt na obyvatele (HDP/obyv.), který umožňuje srovnávání mezi různými státy či regiony.

Sociální disparity jsou vztaheny k tomu, jak obyvatelstvo vnímá teritoriálně diferencovanou kvalitu života, životní úroveň, sociální nerovnosti atd. Za operativní indikátory považujeme míru nezaměstnanosti, míru zaměstnanosti, míru rizika chudoby, které se nejvíce používají pro identifikaci sociálních problémů, součástí by však měla být i dostupnost zaměstnání, případně kvalita zaměstnání a ve znalostní společnosti také kvalifikace pracovní síly a úroveň vzdělání. Na rozdíl od ekonomické soudržnosti nelze v této oblasti vystačit s jedním integrujícím indikátorem, jak uvádí Kutscherauer a kol. (2010).

Územní disparity jsou odrazem silných nerovností ve vybavenosti faktory konkurenceschopnosti. Územní nerovnováha je vyjádřena značnými rozdíly v hospodářské výkonnosti, fyzicko-geografickém potenciálu, dopravní a technické infrastruktuře, kvalitě životního prostředí mezi jednotlivými státy a regiony. V souvislosti s územními disparitami se často pro vyjádření územních rozdílů používá pojem *územní nerovnováha*. V EU existuje mnoho aspektů územní nerovnováhy, které ohrožují harmonický rozvoj hospodářství Unie, jak blíže uvádí

zpráva Evropské komise o územní soudržnosti z roku 2004 (European Commission, 2004)². Územní disparity jsou často odrazem silných *nerovností ve vybavení územními faktory konkurenceschopnosti*, které postupně vedou k asymetrické distribuci fyzického a lidského kapitálu. Existují rozdíly mezi periférií a centrem, pokud jde o obyvatelstvo, bohatství, přístup ke službám obecného zájmu, k dopravě, energii, telekomunikacím a informační společnosti nebo pokud jde o výzkum a kapacity pro inovace. Tyto rozdíly nelze ignorovat, protože ovlivňují celkovou konkurenceschopnost ekonomiky EU. Pro územní nerovnosti existují různé klasifikace, např. Molle (2007) nebo Faludi (2004, 2007) navrhuje hodnocení územních disparit podle dostupnosti trhů, přístupu ke znalostem a k inovacím. Územní systémy jsou odvozeny ze struktury osídlení a můžeme je charakterizovat jako uzly, tj. centra ekonomických aktivit a rozhodování nebo sítě, tj. infrastrukturní vazby mezi uzly ve fyzickém významu (silniční a telekomunikační sítě) nebo ve významu síly vztahů mezi jednotlivými subjekty v uzlech. Úroveň interakcí se snižuje se vzdáleností. Rozdíly v síle uzlu z hlediska koncentrace aktivit a úrovně rozhodování a kvality sítí určují právě zmíněnou dostupnost trhů, center znalostí apod. Dostupnost se tak může hodnotit pomocí různých statistických ukazatelů, např. velikostí trhu (obyvatelstvo, HDP), nákladů přístupu na trh z jiného regionu odvozených od sítí mezi uzlovými body všech regionů. Územní disparity se pak mohou projevit v tzv. konektivité území na hlavní dopravní síť (silniční, železniční, letiště apod.) nebo v intenzitě vývoje a výzkumu v daném území vyjádřené jak počtem a strukturou organizací vědy a výzkumu a institucí poskytujících vysokoškolské vzdělání, tak i pomocí počtu výstupů vědy a výzkumu (publikačních výstupů, patentů apod.), jak uvádí Skokan (2008).

Podle *vertikální perspektivy*³ zkoumání disparit, jsou regionální disparity v kontextu soudržnosti evropského území identifikovány na úrovni *územní jednotky NUTS* 2⁴, která je základem pro přijetí opatření politiky soudržnosti EU.

3.2 Východiska konceptu soudržnosti a pohled EU

Koncept *soudržnosti* (koheze) představuje v rovině architektury Evropské unie jeden ze tří pilířů konstrukce evropského politického a ekonomického prostoru, který doplňuje působení vnitřního trhu a hospodářské a měnové unie. Soudržnost

² Na úrovni EU je to vysoká koncentrace hospodářské činnosti a obyvatelstva v centrální oblasti neboli v tzv. pětiúhelníku (Pentagonu) vymezeném městy Londýn, Paříž, Milano, Mnichov a Hamburg. Na národní úrovni je to přetrvávání značných nevyvážeností mezi hlavními metropolitními oblastmi a zbytkem státu, pokud jde o hospodářský rozvoj. Na regionální úrovni je to zvětšování velkého počtu územních rozdílů kromě těch, které lze změřit HDP nebo nezaměstnaností, jako např. vzrůstající dopravní zácpy a znečištění ovzduší a přetrvávání sociálního vyloučení v hlavních městských aglomeracích, zatímco mnoho venkovských oblastí trpí nedostatečným hospodářským spojením se sousedními malými a středními městy, poklesem počtu obyvatel a snižováním dostupností základních služeb. V rámci regionů a měst je to rozvoj hnízd chudoby a sociálního vyloučení, atd.

³ Vertikální perspektiva vychází z poznatku, že disparity se mění v souladu s územním měřítkem, přičemž disparity mají tendenci se zvyšovat se snižováním územního měřítka.

⁴ Klasifikace územních jednotek NUTS je blíže uvedena v kapitole 4.2.

v EU představuje jedinečný koncept politiky, která usiluje o snižování (vyrovnávání) rozdílů mezi úrovněmi rozvoje různých regionů a zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů nebo ostrovů, včetně venkovských oblastí. Soudržnost je důležitým nástrojem EU sloužícím jako vzor rozvoje, v němž hrají aktivní roli *solidarita a spolupráce*.

Pojem soudržnost a s ním spojené úsilí o snižování regionálních disparit se objevuje postupně ve všech základních smlouvách Evropských společenství a Evropské unie.⁵ Avšak přestože se v pramenech primárního práva soudržnost běžně používá, není v nich jednoznačně definována. *Teoretickou definici soudržnosti* odvozujeme v podmínkách EU na základě existence regionálních disparit. Můžeme přitom vyjít ze všeobecně přijímaného konceptu W. Molla, jenž definuje soudržnost jako *stav, který je možné vyjádřit takovou úrovní rozdílnosti (disparit) mezi státy, regiony nebo skupinami, které jsou politicky a společensky snesitelné. Čím nižší jsou tyto rozdílnosti, tím je vyšší úroveň soudržnosti a opačně* (Molle, 2007). Teoretické pojetí soudržnosti v Evropské unii nabízí odpovědi na otázku, co je předmětem a cílem zvolené politiky soudržnosti. Hlavní myšlenkou této koncepce je skutečnost, že soudržnost představuje *politický cíl* usilující o větší rovnost a vytvoření společnosti schopné vytvářet příležitosti pro všechny občany EU bez ohledu na to, kde žijí (teritoriální aspekt soudržnosti).

V dokumentech EU můžeme v současné době rozlišovat tři základní dimenze soudržnosti: hospodářská, sociální a územní soudržnost a jejich obsah se někdy překrývá, jak dokládá např. Fojtíková a kol. (2014). *Hospodářská (ekonomická) soudržnost* hodnotí ekonomickou konvergenci a dá se vyjádřit snižováním disparit mezi úrovněmi rozvoje různých regionů (států) pomocí ekonomických indikátorů, jako jsou např. HDP na obyvatele, zaměstnanost, produktivita apod. Podle Molla (2007) *hospodářská soudržnost existuje, když všechny ekonomické segmenty (zejména regiony) jsou začleněny do evropské ekonomiky takovým způsobem, aby mohly čelit mezinárodní konkurenci. Ekonomická soudržnost se zvyšuje, resp.*

⁵ Počátky politiky soudržnosti v Evropě sahají až k *Římské smlouvě* (1957), ve které je v preambuli uveden odkaz na zajištění harmonického rozvoje snižováním regionálních disparit mezi různými regiony a zmírňováním zaostalosti méně rozvinutých oblastí. V 70. letech 20. století se na úrovni Společenství začínají koordinovat národní politiky a poskytují se další finanční zdroje prostřednictvím Evropského fondu regionálního rozvoje na podporu nejchudších regionů (Faludi 2004). S *přijetím Jednotného evropského aktu* (1986) se vytvářejí podmínky pro skutečnou politiku soudržnosti. Od reformy strukturálních fondů v roce 1989 vyhlásila EU *princip soudržnosti* – snižování disparit v ekonomickém výstupu a příležitosti mezi regiony EU za jednu ze svých hlavních politik. V *Maastrichtské smlouvě* o Evropské unii (1992) je soudržnost definována jako jeden z hlavních cílů Unie vedle měnové unie a jednotného trhu a konečně ve smlouvě o Evropské unii ve znění tzv. *Amsterodamské smlouvy* (1997) je v článku 2 hospodářská a sociální soudržnost zařazena mezi základní úkoly Společenství. Je do ní vložena celá kapitola týkající se hospodářské a sociální soudržnosti s články 158 až 162. V Amsterodamské smlouvě se však objevuje také poprvé pojem územní soudržnosti v souvislosti s popisem služeb tzv. obecného ekonomického zájmu, jejichž rolí je podporovat sociální a územní soudržnost.

zlepšuje, pokud dochází k poklesu disparit mezi složkami (faktory) konkurenceschopnosti; jinými slovy v případě, kdy nejslabší regiony jsou schopny dohánět ty vyspělejší. Ekonomická soudržnost tak směřuje k firmám a k dalším aktérům ekonomického rozvoje, jako jsou například odbory a další zaměstnanecké organizace a k prostředí pro podnikání. Otázky a problémy *sociální soudržnosti* se týkají vyvážené účasti různých skupin na společenském životě (Molle, 2007). Sociální soudržnost převládá, pokud disparity v řadě sociálních indikátorů jsou politicky udržitelné. Zaměřuje se na dosažení cílů v oblasti nezaměstnanosti, úrovni vzdělání, sociálním vyloučení různých skupin, v demografických trendech v rámci EU apod. *Územní soudržnost* je doplňkovým pojmem k hospodářské a sociální soudržnosti. Územní soudržnost se vztahuje k regionálním agregátům a k územnímu kontextu ekonomické a sociální soudržnosti. Koncept územní soudržnosti rozvíjí hospodářskou a sociální soudržnost tím, že základní cíl EU, tj. vyvážený a udržitelný rozvoj, převádí do územního kontextu. Územní soudržnost představuje vyváženou distribuci lidských aktivit v rámci EU, zahrnuje rovný přístup občanů a ekonomických subjektů ke službám obecného ekonomického zájmu bez ohledu na území, ke kterému náleží, a podporuje územní integraci a spolupráci mezi regiony (Molle, 2007). Územní soudržnost umožňuje efektivní využívání územního potenciálu pro zvyšování konkurenceschopnosti.

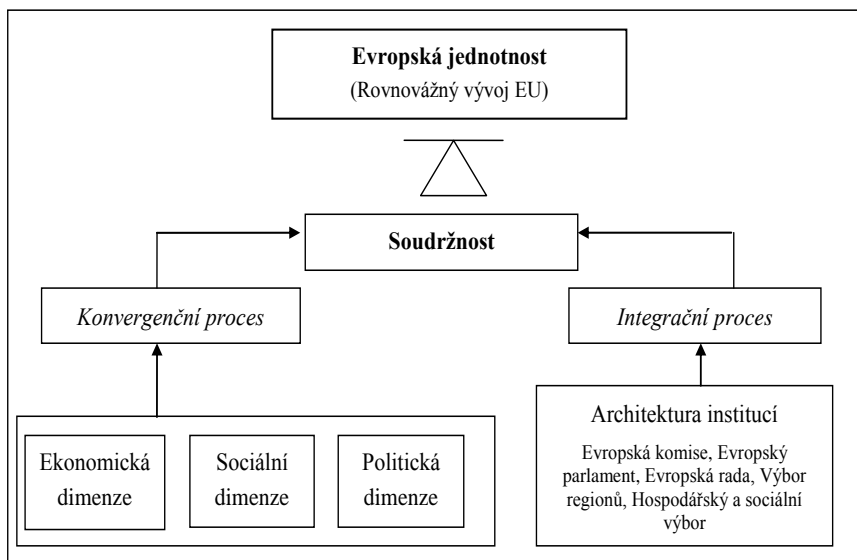
Odlišnosti mezi sociální, hospodářskou neboli ekonomickou a územní soudržností popisuje například Maier (2007) pomocí subjektů, ke kterým se příslušná politika soudržnosti vztahuje. Podle Maiera sociální soudržnost směřuje k osobám a domácnostem a jejím cílem je odvrátit bídu a minimalizovat nezaměstnanost. Ekonomická soudržnost směřuje k firmám a k dalším aktérům ekonomického rozvoje, jako jsou například odbory a další zaměstnanecké organizace a k prostředí pro podnikání. Územní soudržnost se pak vztahuje k regionálním agregátům a k územnímu kontextu ekonomické a sociální soudržnosti. Jednotlivé dimenze soudržnosti se odlišují také podle cílů politiky, kterých se má dosáhnout, jak uvádí tabulka 3–1, ze které vyplývá, že hospodářská a sociální soudržnost je výrazem solidarity mezi státy a regiony a je v podstatě implementována prostřednictvím regionální politiky EU (politiky soudržnosti EU). Územní soudržnost je důsledkem hospodářské soudržnosti, tj. snížení regionálních nebo národních disparit a sociální soudržnosti, definované široce jako přítomnost sdílených hodnot, snížených nerovností v bohatství, absencí mechanismů společenského vyloučení, existencí sociálních sítí, územní sounáležitosti a identity.

Koncepce soudržnosti není pasivní koncepcí, která pouze přerozděluje příjmy, ale *dynamickým modelem* politiky, jak uvádí obrázek 3–2, který se snaží vytvořit prostředky zaměřením faktorů hospodářské konkurenceschopnosti a zaměstnanosti, zvláště tam, kde je vysoký nevyužitý potenciál. Jedná se o specifickou politiku usilující o přerozdělování finančních zdrojů mezi členské státy EU skrze rozpočet EU za účelem podpory ekonomického růstu a udržitelného rozvoje. Evropská komise se ve spolupráci s partnery v členských státech snaží o to, aby každý cent investovaný prostřednictvím politiky soudržnosti byl vydáván efektivně a co možná nejcíleněji. Dynamizace politiky soudržnosti se projevovala zejména v programovacím období 2007–2013, kde priority a cíle politiky hospodářské a sociální

Tabulka 3–1 Cíle hospodářské, sociální a územní soudržnosti

Dimenze soudržnosti	Cíle politiky soudržnosti	Dlouhodobý cíl
Hospodářská soudržnost	<ul style="list-style-type: none"> • Zvýšit udržitelnost ekonomického růstu. • Redistribuovat ekonomické aktivity a růst v rámci území. 	Vytvořit a rozvíjet ekonomický a finanční kapitál.
Sociální soudržnost	<ul style="list-style-type: none"> • Snížit sociální disparity, nerovnosti a sociální vyloučení. • Posílit sociální vztahy, interakce a vazby. 	Vytvořit a rozvíjet sociální kapitál.
Územní soudržnost	<ul style="list-style-type: none"> • Zvýšit přístup ke službám všeobecného ekonomického zájmu. • Vyvarovat se územní nerovnováhy. • Rozvíjet polycentrické územní systémy v urbánních i venkovských oblastech a vytvářet příležitosti pro všechny. 	Vytvářet a rozvíjet územní kapitál.

Zdroj: Farrugia (2008); vlastní úprava

Obrázek 3–2 Pojetí soudržnosti v Evropské unii – dynamický model

Zdroj: Leonardi (2005); vlastní úprava

soudržnosti kladly značný důraz na agendu Unie zaměřenou na růst a zaměstnanost (Fojtíková a kol., 2014).

Koncept soudržnosti rovněž souvisí s *ekonomickým konceptem* dosahováním hospodářské *konvergence*. Koncept konvergence odpovídá na otázku, *jakým způsobem* je možné dosáhnout vyšší úrovně soudržnosti. Stále častěji se úroveň konvergence promítá do socioekonomických rozdílů daných zemí či regionů. Pokud jednotlivé země nerealizují konvergenční program ve vytyčeném časovém horizontu, nelze rovněž realizovat cíle směřující k zajištění soudržnosti daného území. Aspekt soudržnosti je tedy možné v tomto pojetí chápat jako jeden z možných výstupů realizovaného procesu konvergence. Konvergence v teoretickém pojetí soudržnosti již není pouhým ekonomickým konceptem, nýbrž hraje důležitou úlohu při dosahování *spravedlivějšího* vývoje ekonomické úrovně jednotlivých regionů EU.

Soudržnost je tedy základním *politickým cílem* Evropské unie, kterého je dosaženo skrze proces socioekonomické konvergence a budování příslušných institucí na evropské úrovni, jak znázorňuje obrázek 3–2. Je však třeba si uvědomit, že soudržnost bez realizace procesu konvergence je pouhým abstraktním politickým konceptem, který není dosažitelný. V dlouhém období je možné koncept soudržnosti realizovat pouze za předpokladu, že političtí aktéři vytvářejí formální instituce a pravidla, které umožňují činit zásadní rozhodnutí přispívající k dosažení soudržnosti (Melecký, 2006).

Politický význam konceptu soudržnosti je spojen s cílem dosažení rovnovážného vývoje v Evropské unii prostřednictvím transferů směřujících od států bohatších ke státům chudším. Evropská politika soudržnosti je tedy *politikou solidarity*. Prostřednictvím této politiky Unie přispívá k rozvoji zaostávajících regionů, k restrukturalizaci průmyslových oblastí, které se ocitly v obtížné situaci, k ekonomické diverzifikaci venkovských oblastí, kde je zemědělství na ústupu, či k revitalizaci zanedbaných městských čtvrtí. Politika soudržnosti tak v širším pojetí podporuje harmonický, vyvážený a udržitelný rozvoj ekonomických činností, vysokou úroveň zaměstnanosti, rovnost mezi muži a ženami a v kontextu územní soudržnosti také ochranu životního prostředí.

Prakticky je těchto cílů dosaženo pomocí různých typů intervencí s využitím různých typů finančních operací, zejména s pomocí relativně složitého systému finančních nástrojů a soustavy strategických a operačních programových dokumentů v členských státech EU. Propracovaný a logicky propojený systém předem definovaných nástrojů a programů, stejně jako výše vyhrazených finančních prostředků či použité právní nástroje činí z politiky soudržnosti unikátní a jedinečnou politiku, která nemá jinde na světě, ve svém rozsahu a provedení, obdobu (Jeníček a kol., 2010).

Klíčovým nástrojem financování politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU jsou *Evropské strukturální a investiční fondy* (European Structural and Investment Funds, ESIF). Specifickými rysy politiky soudržnosti EU jsou také její

jedinečně zvolené postupy a metody fungování, které umožňují účinnější prosazování této politiky prostřednictvím procesu programování strukturální pomoci. Politika soudržnosti tak napomáhá nejchudším regionům Evropy udělat významný krok vpřed a podporuje vznik mnoha pracovních míst v oblastech s vysokou nezaměstnaností (Leonardi, 2006). Politika soudržnosti EU disponuje stabilními prostředky a podporuje dlouhodobé plánování a rozvoj. Metoda realizace politiky soudržnosti klade na regiony odpovědnost za výběr a řízení projektů spolufinancovaných z fondů EU. Spojuje vnitrostátní, regionální a místní orgány, podniky a nevládní organizace do účinného partnerství. Zajišťuje rovněž výběr a realizaci projektů, které odpovídají prioritám a cílů dohodnutým na počátku každého programovacího období mezi členskými státy a Evropskou komisí, jak dokládá Fojtíková a kol. (2014).